

Elisabeth Kaukonen

Tartu ülikooli eesti ja soome-ugri
keeleteaduse doktorant

Tähelepanu! Valmis olla! Start! Ankrunaised ja mängumehed spordiajakirjanduses

Ühiskonnas (ja mis tahes kitsamas valdkonnas) kehtiva soohierarhia üks oluline peegeldaja on keelekasutus. Siinses artiklis annan ülevaate Delfi ja ERR-i spordirubriigis esinevatest sooliselt markeeritud sõnadest. Näitan, et naissugu ei käsitleta kohalikes spordiuudistes tingimata kõrvalekaldena, kuid et teatavat soolist kallutatust vaadeldavates tekstides siiski leidub.

Ehkki spordi valdkonnas tegutsejad on traditsiooniliselt olnud mehed, on tänapäeval tavapärane, et spordiga tegelevad nii mehed kui naised, nagu mitme muu maskuliinsusega seostatud ala puhul. Oma magistritöös¹ uurisin veebiportaalide Delfi ja ERR spordirubriigis kasutatud sooliselt markeeritud sõnu. Eesmärk oli vaadelda, kas ja kuidas annab soohierarhiat edasi spordiuudiste soospetsiifiline sõnavara ning kas see kinnitab spordi sooneutraalsust või paljastavad ajakirjanike keelelised valikud mõningaid stereotüüpe ja soolist kallutatust. Delfi ja ERR-i uudiste põhjal peegeldas sooline markeerimine seda, et spordiajakirjanduses levivad mõnevõrra traditsioonilised käsitlused sugudest.

---

¹ Artikkel põhineb Tartu ülikoolis 2021. aastal kaitsitud magistritööl „Sooliselt markeeritud sõnavara veebiportaalide Delfi ja ERR spordiuudistes“ (juhendajad prof Liina Lindström ja prof Raili Marling).

Feministlikust keeleteadusest ja soolisest markeerimisest

Kriitilise teksti- ja diskursuseanalüüsi oluline lähtekoht on, et keel ning ühiskondlikud ja kultuurilised olud on omavahel tugevasti seotud: keelt ei saa käsitleda ühiskonnast eraldi oleva nähtusena, see on samal ajal nii ühiskondlike protsesside peegeldaja kui ka nendes protsessides osaleja (Fairclough 2001: 18–19). Üks seesugune ühiskondlik aspekt, millele diskursuseanalüüsi põhimõtetest lähtudes tähelepanu on pööratud, on sooküsimus, mille uurimiseks on lingvistikas välja kujunenud feministliku keeleteaduse distsipliin. Kui kriitiline diskursuseanalüüs uurib, kuidas paljastab keel mingisuguseid varjatud hoiakuid, siis feministlikus keeleteaduses vaadatakse sealjuures, millised on need hoiakud sugudesse, kuidas kujundab keel eri taustaga naised ja mehed ning peegeldab nendevahelisi suhteid, kas keeles väljenduvad võimuvahekorrad, sugudevaheline ebavõrdsus, kas keelelised tavad kipuvad olemasolevat soohierarhiat toetama. (Cameron 1992: 4)

Paljude keelte grammatikas on mees- ja naissoost isikute eraldamiseks välja kujunenud eritunnused. Näiteks eesti keeles saame sõnast *laulja* moodustada *naislaulja* või *lauljanna*, saksa keeles viidatakse meeslauljale sõnaga *der Singer*, naislauljale sõnaga *die Sängerin*. (Kasik 2006: 7). Sellistes soolise eristamise keelelistes võtetes on aga täheldatud kallutatust. Eesti keeles esinevaid soeristusi uurinud Kerli Olt (2004) ja Kerli Puna (2006) on leidnud, et peaaegu alati osutavad eesliitega eristatud sõnad (nt naisminister, naistrummar) naissoost tegijale, mistõttu on põhjust pidada meessoole viitavat nimetust põhikategooriaks, sõna tähendusalaudeks. Naissugu jääb seevastu millekski, mida on vaja normist kõrvale kaldumise tõttu mingil moel eristada. Samuti osutab meessoosõnade põhitähendusele nende geneerilisus, st võimalus kasutada neid mistahes soost tegija nimetamiseks. Naissoosõnadel seesugune omadus puudub. (Olt 2004: 106; Puna 2006: 75)

Kuna ühiskonnas kehtivaid mõttemustreid ja sealhulgas ka soohierarhiat annab hästi edasi meediakeel, otsustasin soolisest aspektist uurida ajakirjandustekste. Soovisin teada saada, kas meedias kasutatud sooline markeerimine peegeldab kallutatust ka spordis ning kas varasemates uurimustes kirjeldatud tähelepanekud meesooliitega sõnade tähendusalaudeks olemisest kehtivad ka praeguses keelekasutuses. Vaatluse

all olid uudisteportaalides Delfi² ja ERR³ 2020. aasta jaanuarist märtsini⁴ ilmunud spordiudiste soospetsiifiline sõnavara. Artiklite kogumiseks kasutasin veebikraapimist (ingl *web scraping*), mis kujutab endast spetsiaalse koodi ja/või programmi abil veebisaitide sisu allalaadimist. Valim koosnes kokku 5032 spordiartiklist, neist 2709 ilmus Delfis ja 2323 ERR-is.

Analüüsis tuginesin korpuslingvistikal põhineva diskursuseanalüüsi meetodile ehk CADS-ile (ingl *Corpus Assisted Discourse Studies*) (vt Partington jt 2013), lisaks sellele rakendasin analüüsis ka kriitilist diskursuseanalüüsi (Fairclough 2001; Kasik 2002, 2008). Spordiudiste sooliselt markeeritud sõnade hulgast vaatlesin üksiksõnu, mille alla lugesin ilma eritunnuseta soole viitavad sõnad (nt *mees*, *naine*, *poiss*, *tüdruk*), *mees*- ja *naine*-lõpulisli ning *mees*- ja *naine*-algulisli liitsõnu ning liidetega *-nna* ja *-tar* lõppevaid tuletisi. Magistritöös uurisin ka *poiss*- ja *tüdruk*-lõpulisli liitsõnu ning sõnadega *mees* ja *naine* esinevaid kollokatsioone ja naabersõnu, mille kokkuvõtte jäi siinsest artiklist välja. Vaatlesin sõnade kasutussagedusi ja teatud semantilisse kategooriasse kuuluvate sõnade arve – korpuslingvistikas kasutatakse nende nähtuste jaoks termineid *type*

² Asub aadressil <https://sport.delfi.ee/>.

³ Asub aadressil <https://sport.err.ee/>.

⁴ Seesuguse ajavahemiku valiku põhjustas 2020. aasta kevadel alanud koroonaviiruse pandeemia, mille järel ei toimunud maailmas pikka aega suuri spordisündmuseid.

frequency, mis näitab mingit leksikaalset, morfoloogilist, fonoloogilist vms üksust sisaldavate sõnade arvu, ja *token frequency*, mis näitab iga üksiku sõna esinemiskordi (Stefanowitsch 2020: 312–313, 314). Samuti vaatlesin soosõnade kasutuse vahekordi ja esinemiskonteksti ehk konkordantsi. Töös lähtusin bioloogilisest soeristusest, sest keeles markeeritud sõnavaras eristatakse mehi ja naisi.

Tulemused: Delfi ja ERR-i spordi uudiste soosõnavara

Materjali analüüsist selgus, et **soospetsiifilised üksiksõnad** märkisid järgmisi kategooriaid: 1) neutraalsed sõnad, 2) vanus, 3) sugulussuhted ja 4) viisakad tiitlid / pöördumissõnad. Erinevaid soole viitavaid üksiksõnu oli kokku 24. Neutraalsete sõnade kategooriasse kuulusid korpustes kõige sagedamini kasutatud *mees* (näide 1), mida oli kokku 1765 korda, ja *naine*, mida oli 1109 korda. Vanust väljendavad sõnad olid nt *neiu*, *noormees*, *tüdruk*, *poiss*, *kutt*, *tütarlaps*, *nooruk*. Ilmnes, et kui ülejäänud kategooriates olid meessoosõnad kasutussageduselt ülekaalus, siis vanusesõnade hulgas oli mees- ja naissoosõnade tasakaal võrdne: nii meest kui ka naist märkivad vanusekategooriasse kuulunud sõnad moodustasid koguaudmestikust 50%. Ühest küljest on see seotud eri vanuseklassides võistlejate eristamisega spordis (neiud vs. noormehed, poisid vs. tüdrukud), teisest küljest viitab asjaolule, et suurem osa spordi uudistes kajastatud naissportlastest on noored naised. Sugulussuhete semantiliselt kategooriasse kuulunud sõnad olid nt *ema*, *isa*, *õde*, *vend*, *onu*, *vanaema*. Nimetatud kategooria puhul eendus palju näiteid selle kohta, kuidas uudises on mainitud sportlase treenerina töötavat või sama alaga tegelevat perekonnaliiget (näide 2). Viisakate tiitlitena olid esindatud *härra* (näide 3) ja pöördumisvormelis kasutatud *daam* (*daamid* ja *härrad*).

- (1) 21 võidu ja 3 kaotusega korvpalli Euroliigat juhtiva Istanbuli Anadolu Efesi juhendaja Ergin Ataman on *mees*, kellest keskmine korvpallisõber teab vähe. (Delfi 09.02.20)
- (2) „Siis oleks jah finito olnud,“ tunnistas atleedi *isa* ja treener Alar Seim. (ERR 01.03.20)
- (3) „FIS on fotodest teadlik ja praegu uurib alaliit, kas *härra* Veerpalu osales võistlustel ametlikus rollis,“ teatas FIS-i kõneisik Jenny Wiedeke Nettavisenile. (Delfi 05.01.20)

Järgnevalt vaatlesin Delfi ja ERR-i spordiuudistes esinenud **mees-lõpulisli liitsõnu**, mis väljendasid 1) kõrget positsiooni, 2) sportmängusisest positsiooni, 3) spordiala, 4) saavutusi, 5) muud tegevusala, 6) tulevikupotentsiaali, 7) vanust ja 8) suhteid. Erinevaid *mees-lõpulisli liitsõnu* oli kokku 75, sõnade esinemiskordade kogusagedus oli 626. Esimeses kategoorias olevad sõnad väljendasid meest kui üldisemalt millegi eesotsas tegutsejat (nt *esimees*, *ninamees*, *aseesimees*) või kui spordikontekstis mingil moel teistest üle olevat isikut (nt *väljakuperemees*, *tippmees*, *tippvilemees*). Sportmängusisese positsiooni puhul märgiti sportlase liikumist, paiknemist või rolli konkreetse mängus, näiteks korv- või jalgpallis (näide 4). Kõige sagedamini kasutati uudistes spordialale osutavate täiendosadega liitsõnu (nt *jooksumees*, *rallimees*, *hokimees*, *sprindimees*, *suusamees*) – kokku 259 korda. Kahe korpuse peale kokku oli kõige suurema kasutussagedusega sõna 158 korda esinenud *mängumees* (näide 5). Kaaluka osa moodustasid ka sportlase saavutusi märkivad sõnad (näide 6), mille kasutamise kogusagedus oli 157. Samuti esines hulk liitsõnu (kogusagedusega 51), mis viitasid mõnele muule tegevusalale ega omanud seost spordivaldkonnaga (nt *turvamees*, *ärimees*, *kalamees*, *kasiinoärimees*) või seos spordivaldkonnaga oli olemas, ent see ei puudutanud konkreetset spordiala (nt *hooldamees*, *halloomees*, *määrdeamees*). Tulevikupotentsiaali väljendati sõnaga *tulevikumees* (näide 7), vanust sõnaga *täismees* ning suhteid sõnadega *naabrimees* ja *väimees*, mida kasutati kaks korda.

- (4) Eelmisel hooajal BC Kalev/Cramos mänginud 26-aastane ameeriklasest *tagamees* Tony Wroten siirdus poolakate Wloclaweki Anwilist Hispaania kõrgliigaklubisse Badalona Joventut. (Delfi 30.01.20)
- (5) „Janari-suguseid *mängumehi* on vähe, neid on raske leida ja selliseid sünnib harva,“ nentis Mutle. (Delfi 06.01.20)
- (6) Ka tänane *võidumees* Johannes Thingnes Bø tunnistas, et Claude'i peres juhtu jättis tema esitusele oma jälje. (Delfi 23.01.20)
- (7) Räägiti põlvkondade vahetusest, aga lõpuks suutis platsil midagi märkimisväärset korda saata vaid üks *tulevikumees*, 21-aastane Nenad Dimitrijevic. (Delfi 21.02.20)

Mees-lõpulistele liitsõnadele lisaks olid fookuses ka naine-lõpulisli liitsõnad, mis väljendasid 1) kõrget positsiooni, 2) sportmängusisest

positsiooni, 3) spordiala ja 4) saavutusi. Kui erisuguseid *mees*-lõpulisliit-sõnu oli kokku 75, siis *naine*-lõpulisliit vaid 12. Võrreldes meessoosõnadega oli palju väiksem ka naissoosõnade kasutuse kogusagedus – meessoosõnade puhul oli see 626, naissoosõnade puhul vaid 35, niisiis moodustasid meessugu väljendavad sõnad kõikidest sooliitiga lõppevatest sõnadest 95%. Kõrget positsiooni väljendasid *eliitnaine* ja *esinaine* (näide 8), sportmängusisest positsiooni kõige sagedamini kasutatud *ankrunaine* (näide 9), mis esines kokku 18 korda ning mis tähistab teatevõistlusel viimasena startinud naissportlast. Näited 15 ja 16 illustreerivad spordiala (näide 10) ja saavutuste kategooriat (näide 11).

- (8) Seekord oli kuri Reformierakonna *esinaine* Kaja Kallas, kes säut-sus... „Vabandan, aga jälle ralli?“ (Delfi 13.02.20)
- (9) Põnevas finišiheitluses edestas norralannade (0+5) viimast vahe-tust sõitnud Maren Bakken Itaalia (0+10) *ankrunaist* Rebecca Passlerit 1,4 sekundiga, pronksi võitis Saksamaa (0+4; +20,8). (ERR 28.01.20)
- (10) Eesti *epeenaistel* on pooleli pingeline jaht Tokyo olümpiapiletitele. (Delfi 27.01.20)
- (11) Koolitüdrukuna võistles ta ühes tiimis tänase 7-võistluse Eesti *rekordinaise* Grit Šadeikoga. (ERR 26.01.20)

Järgmised vaadeldud sõnad olid spordivaldkonda väljendavad ***mees- ja nais-algulised liitsõnad***. 42 eri sõnast 35 põhiosa osutasid spordialale, ülejäänute puhul märkis põhiosa kas mees- või naissoost võistkonna-kaaslaseks olemist (*mees-/naismängija*), vanuseklassi (*mees-/naisjuunior, meesseenior*), professionaalsust (*naisproff*) või muud ametit (*meesnäitleja*). Kõige sagedam sõna nii *mees*- kui ka *nais*-alguliste liitsõnade hulgas oli põhiosaga *-sportlane* (näide 12) – *meessportlane* esines 30 ja *naissportlane* 35 korda. Nimetatud sõnu kasutati sagedasti aasta või Eesti parima sport-lase tiitlina; mitu uudist kajastas aasta parima sportlase valimisi ja seega kasutati suurt osa nii *mees*- kui ka *nais*-algulistest sõnadest just nendes tekstides (näited 13–14).

- (12) Kokkuvõttes valiti aasta *meessportlaseks* Magnus Kirt, kes teenis kõikide voorude peale kokku 14 punkti. (Delfi 05.01.20)

- (13) Aasta *naissportlaseks* valitud Kelly Sildaru tennis esikoha kõikidest hääletustest. (Delfi 05.01.20)
- (14) Parima *meesujuja* tiitli pälvis Daniel Zaitsev, kes treenib samuti Garanti Spordiklubis Dmitri Kapelini käe all. (ERR 12.01.20)

Nais-alguliste liitsõnade osakaal kõikidest sooliitiga algavatest sõnadest oli kokku 60%. Kui eeldada, et naiskomponendi lisamise eesmärk on olnud meeste aladele siirdunud naise tähistamine (Puna 2006: 75), siis see väike ülekaal võiks kinnitada, et sportlane on traditsioonilise arusaama järgi mees ja naine pigem midagi uutset, mingi kõrvalekalle normist. Sellegipoolest näitas sage *mees*-alguliste liitsõnade kasutus, et kui naiste kõrval markeeritakse peaaegu sama palju ka mehi, siis on naiste osalemine spordis normaliseerumas. Spordiuudistes kasutati sooliitiga algavaid sõnu selleks, et viidata eri sooklassides võistlejatele, mis tähendab, et soomarkeeringud ei rõhutanud niivõrd sugu või sellele vastavat käitumist, vaid meeste ja naiste eraldi võistlusklasse, mille tõttu vajavad mehed ja naised spordisündmuste kirjeldustes ka keelelist eristust.

Vaatlesin töös ka **naissugu märkivate liidetega -*na* ja -*tar* moodustatud tuletisi**. Liitega *-na* lõppevatest tuletistest 49 markeerisid rahvust (näide 15), positsiooni väljendati viie ja suhteid kahe sõnaga. Positsiooni väljendavad tuletised *valitsejanna* (näide 16) ja *kuninganna* osutasid võimekale võistlejale, *kuningannat* kasutati ka otseses tähenduses. Samuti esinesid liitsõnad *suusakuninganna*, *servikuninganna* (näide 17) ja *murdmaakuninganna*, millega viidati teatud alal osavale naissportlasele. Suhteid markeerivatest tuletistest esildusid *sõbranna* ja *kaasmaalanna*. *-tar*-tuletisi oli kokku pisut vähem: viis tuletist märkisid rahvust (nt *poolatar*, *slovakitar*, *kasahhitar*, *tšehhitar*), sõnaga *lauljatar* märgit ametit.

- (15) Johaug läbis distantsi 23 minuti ja 51,6 sekundiga, edestades teiseks tulnud *venelannat* Natalja Neprjajevat 32,7 sekundiga. (ERR 18.01.20)
- (16) 27-aastane Sharpe oli mitu hooaega rennisõidus võrdlemisi kindel *valitsejanna*, aga Sildaru suutis teda võita nii 2019. aasta MM-il kui ka kaks nädalat tagasi Aspeni X-mängudel. (Delfi 07.02.20)
- (17) Eelmisel hooajal oli Pliškova WTA karusselli *servikuninganna*, saades 67 mänguga kirja 488 serviässa. (ERR 05.01)

Niisiis võib uurimuse tulemusi kokku võttes täheldada, et ehkki spordiga tegelevad tänapäeval nii mehed kui ka naised, on spordiuudiste keelekasutuse põhjal võimalik selles mõningast soolist kallutatust siiski eristada. Näiteks väljendub see üksiksõnade ja soomarkeeringuga lõppevate sõnade kvantitatiivses ebasümmeetrias, mis näitab, et meessportlasi ja ka meestest kirjutatud uudiseid on rohkem. Suurem naissoosõnade osakaal vanusele viitavate üksiksõnade kategoorias vihjab sellele, et spordiuudistes kirjutatakse rohkem noortest naistest. Teisalt aga järeldub *mees*-alguliste liitsõnade sagedast esinemisest *nais*-alguliste kõrval, et naissugu ei pruugi tingimata olla kõrvalekalle, sest esikomponendiga ära märkimist võib olla tarvis mõlema soo korral.

Soostereotüübid spordivaldkonnas

Keeles kasutatavate soolise markeerimise võtete kaudu on võimalik kindlaks teha, milline on ühiskonnas või mõnes kitsamas valdkonnas kehtiv soohierarhia. Kuna eesti keeles on kasutusel traditsioonipõhiseid *mees*-lõpuliselt ametinimetusid (*jahimees*, *kalamees*, *turvamees* jne) ja ka sportlased on ajalooliselt olnud mehed, vihjab spordiuudiste soospetsiifiline sõnavara üldisemale keelekasutuse tendentsile käsitleda ameteid ja muid tegevusalasid traditsiooniliste soorollide ning stereotüüpide kaudu. Ühe näitena sellest võib tuua spordiajakirjanike kasutatud uued meessooliitega sõnad kohas, kus oleks saanud väljenduda sooneutraalselt (*põhimees* > *põhimängija*, *spordimees* > *sportlane*, *jooksumees* > *jooksja*). Niisiis ei ole keelekasutajate teadvusesse kinnistunud *naine*-lõpuliselt või sooneutraalsete väljendite moodustamine, sest see ei ole paljude alade, sh spordi puhul harjumuspärane; uusi liitsõnu moodustatakse meessugu tähendusalluseks võttes. Sellegipoolest peab silmas pidama, et spordis võistlevad mehed ja naised eraldi ja nii ei saa siinse uurimuse põhjal väita, et spordiuudiste soosõnavara oleks nii otsesõnu äärmiselt diskrimineeriv olnud. Tulevikus oleks aga huvitav näha, kas mingisuguseid varjatuid soolistatuse strateegiaid esineb keelekasutuses laiemalt, kui uurida spordiuudiseid ainult kvalitatiivse meetodiga. Samuti võiks sinne artikkel algatada arutelu, kas eesti keel vajaks rohkem sooneutraalseid ametinimetusid ja kas sugu võiks olla rõhutatud pigem seal, kus see on relevantne.

Viidatud kirjandus

- Fairclough, Norman 2001. *Language and Power*. London: Pearson Education LTD.
- Cameron, Deborah 1992. *Feminism & Linguistic Theory*. London: MacMillan Press LTD.
- Kasik, Reet 2002. Lingvistiline tekstianalüüs. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. Renate Pajusalu. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 74–88.
- Kasik, Reet 2006. Feministlik lingvistika. – *Oma Keel* 2, 5–12.
- Kasik, Reet 2008. Meediateksti analüüs: eesmärgid ja retoorika. – *Tekstid ja taustad IV*. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond, 9–41.
- Olt, Kerli 2004. Sooliselt markeeritud sõnavara trükiajakirjanduses. – *Tekstid ja taustad III*. Lingvistiline tekstianalüüs. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond, 90–107.
- Partington jt = Partington, Alan, Alison Duguid, Charlotte Taylor 2013. *Patterns and Meanings in Discourse. Theory and practice in corpus-assisted discourse studies (CADS)*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Puna, Kerli 2006. Soospetsiifilised isikunimetused sõnaraamatutes ja tekstides. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele õppetool.
- Stefanowitsch, Anatol. 2020. *Collocation – Corpus linguistics: A guide to the methodology*. Berlin: Language Science Press, 215–255.

OK